

2

«Λογοτεχνία των μειονοτήτων» και παγκοσμιότητα

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα προσπαθήσουμε να δώσουμε συνοπτικά μια εικόνα γύρω από τη «λογοτεχνία των μειονοτήτων», να προσδιορίσουμε τα θεωρητικά προβλήματα που ανακύπτουν για τη Γραμματολογία και τέλος να επικεντρωθούμε στην πρόσληψή της, μιας και αποτελούν θεωρητικά συμφραζόμενα που πλαισιώνουν τη λογοτεχνία της Χέρτα Μύλλερ.

Προσπάθειες καθορισμού και ορολογικοί προσδιορισμοί

Για αρκετές δεκαετίες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο απλωνόταν ένα πέπλο σιωπής γύρω από την έρευνα της λογοτεχνίας που παραγόταν εκτός των συνόρων του επίσημου γερμανικού κράτους. Ενδεικτικό είναι ότι ακόμη και σε πιο σύγχρονα λεξικά λογοτεχνικών όρων και εννοιών απουσιάζουν λήμματα σχετικά με τη «λογοτεχνία των μειονοτήτων» ή τη «μειονοτική λογοτεχνία».⁸⁶ Το μοναδικό σχετικό λήμμα που βρίσκουμε έως τις αρχές της δεκαετίας του '90 στο λεξικό του Schweikle φέρει τον τίτλο “*Heimatliteratur*” (λογοτεχνία της πατρίδας⁸⁷).⁸⁸ Πρόκειται όμως για εκείνη τη λογοτεχνία που αναπτύχθηκε κατά τον 19^ο αιώνα και έχει ως βασικό μοτίβο την αγάπη για μια εξιδανικευμένη πατρίδα που συνήθως αναφέρεται στον ειδυλλιακό χώρο των αγροτικών κοινωνιών. Αποσκοπεί ακόμη στη μετάδοση παιδαγωγικών-διδακτικών μηνυμάτων, μιας και προβάλλει την εκάστοτε μικρή κοινότητα ως έναν μη αλλοτριωμένο τόπο με αρραγή κοινωνικά ήθη και αξίες. Η “*Heimatliteratur*” πρόσφερε ένα καταφύγιο από τα προβλήματα της ολοένα αυξανόμενης βιομηχανικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα

86. Πρβλ. Schweikle, Günther und Irmgard (Hrsg.): *Metzler Literatur Lexikon. Begriffe und Definitionen*. Stuttgart: Metzler 21990, 229; Nünning, Ansgar (Hrsg.): *Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze – Personen – Grundbegriffe*. Stuttgart; Weimar: Metzler 1998.

87. Μετάφραση: Αγγαία Μπλιούμη.

88. Ό.π., 191 κ. εξ.

όμως να χρησιμοποιηθεί για ιδεολογικούς σκοπούς, για παράδειγμα, ετοίμασε το έδαφος πάνω στο οποίο στηρίχτηκε μετέπειτα η φασιστική λογοτεχνία των εθνικοσοσιαλιστών (“*Blut- und Boden Literatur*”).⁸⁹

Ψάχνοντας περαιτέρω στη βιβλιογραφία για στοιχεία γύρω από τη «λογοτεχνία των μειονοτήτων» ανακαλύπτουμε ότι όχι μόνο δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με τους ορολογικούς προσδιορισμούς της λογοτεχνίας, αλλά ούτε έχει καθοριστεί ποιες μειονότητες περιλαμβάνουν οι σχετικοί όροι. Ο Freeman, λ.χ., με τον όρο “*Minoritätenliteratur*” εννοεί τη λογοτεχνία των Εβραίων που από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και αργότερα διαμένουν στη Γερμανία, επίσης τη μεταναστευτική λογοτεχνία που χαρακτηρίζει ως “*Ausländerliteratur*” και τη λογοτεχνία των ομοφυλόφιλων, δηλ. αναφέρεται κυρίως σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι ο όρος “*Minoritätenliteratur*” είναι αρκετά σπάνιος και ο Freeman τον χρησιμοποιεί σε αντιστοιχία με τον αγγλικό όρο “*minorities*”.⁹⁰ Σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες αναφέρεται και η Weigel, η οποία με τον γενικό όρο “*Literatur der Fremde*” (λογοτεχνία της ξενιτιάς) στοχεύει τόσο στη μεταναστευτική λογοτεχνία που χαρακτηρίζει ως “*Migrantenliteratur*” όσο και στη λογοτεχνία των Εβραίων και των Τσιγγάνων.⁹¹

Αρκετά γενικός είναι και ο όρος “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*” (επαρχιακή ή τοπική λογοτεχνία⁹²), ο οποίος αναφέρεται αφενός σε «τοπικές λογοτεχνίες» εντός των συνόρων του γερμανικού κράτους, αφετέρου σε «τοπικές λογοτεχνίες» εκτός των συνόρων, δηλαδή αναφέρεται συνάμα και στη λογοτεχνία των παλιννοστούντων Γερμανών.⁹³ Ο όρος “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*” όπως είναι φυσικό είναι νοηματικά πολύ κοντά στον ιδεολογικά φορτισμένο πια όρο “*Heimatliteratur*”. Ο όρος “*Provinz-*” ή “*Regional-literatur*” εννοεί την ιδιαίτερη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον συγγραφέα και σε έναν τόπο· έναν βιωμένο τόπο που ο συγγραφέας έχει συμπεριλάβει στη λογοτεχνική του δημιουργία και από τον οποίο διακινεί τα έργα του και παρατηρεί την πρόσληψή τους.⁹⁴ Το γεγονός ότι στη μεταπολεμική Γερμανία ο όρος «πατρίδα» αντιμετωπίζεται εν γένει με περίσκεψη καταφαίνεται και από κάποια επιστημονικά άρθρα

89. Ό.π., 192.

90. Freeman, Thomas: Deutschland als multikulturelle Gesellschaft. Stimmen von Minoritäten in der neueren Literatur. In: Hess-Lüttich, W.B. Ernest / Siegrist, Christoph / Würffel, Stefan Bodo (Hg.): *Fremdverstehen in Sprache, Literatur und Medien*. Lang: Frankfurt 1996, 263-281.

91. Weigel, Sigrid: Literatur der Fremde - Literatur in der Fremde. In: Weigel, Sigrid / Briegleb, Klaus (Hrsg.): *Gegenwartsliteratur seit 1968*. [=Hansers Sozialgeschichte zur deutschen Literatur. Bd. 12] München 1992, 182-229.

92. Μετάφραση: Αγγαίτα Μπλιούμη.

93. Πρβλ. Ritter, Alexander (Hrsg.): *Literaturen in der Provinz—Provinzielle Literatur? Schriftsteller einer norddeutschen Region*. Heide in Holstein: Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co. 1991.

94. Πρβλ. Ritter, Alexander: Vorwort des Herausgebers. In: Ritter, Alexander (Hrsg.): *Literaturen in der Provinz—Provinzielle Literatur? Schriftsteller einer norddeutschen Region*. Heide in Holstein: Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co. 1991, 8.

γύρω από τη «λογοτεχνία των μειονοτήτων». Παραδείγματος χάριν, ο Mecklenburg τιτλοφορεί μελέτη γύρω από την “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*” με το ερώτημα: «Πόση πατρίδα χρειάζεται ο άνθρωπος;».⁹⁵ Οι βασικές «ιδεολογικές» ορίζουσες του άρθρου έχουν ως σκοπό να επανατοποθετήσουν σε νέα βάση—μακριά από τις αρνητικές νοηματοδοτήσεις του παρελθόντος— την έννοια της πατρίδας. Τοιουτοτρόπως στο άρθρο τίθενται υπό συζήτηση τα ερωτήματα: «Πόση πατρίδα χρειάζεται ο άνθρωπος;», «πόση πατρίδα επιτρέπεται να έχει ο άνθρωπος;», «πόσα τετραγωνικά μέτρα χρειάζεται;», «πόσα θα ήθελε κανείς να χρησιμοποιήσει;».⁹⁶ Επίσης, ο Ritter τιτλοφορεί σχετική μελέτη ως «*Γερμανική Φιλολογία χωρίς τύψεις*», όπου όχι μόνο αναφέρεται στην επιστημονική πρόσληψη της λογοτεχνίας των μειονοτήτων, αλλά επιπλέον κάνει κάποιες προσπάθειες καθορισμού των ορίων της.⁹⁷

Ειδικά ως προς την έννοια της «πατρίδας» θα πρέπει σε αυτό το σημείο να διευκρινίσουμε ότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 αποτελούσε θέμα-ταμπού, ενώ κατά τη δεκαετία του '70 συζητήθηκε αρκετά η διαλεκτική-ουτοπική έννοια της πατρίδας του φιλοσόφου Ernst Bloch. Στη δεκαετία του '80 κυριάρχησε μια μάλλον πιο συντηρητική νοηματοδότηση, σύμφωνα με την οποία η «πατρίδα» αντιμετωπίστηκε ως ο οικείος τόπος που καθορίζεται από τοπικούς συνεκτικούς δεσμούς, δηλαδή πήρε περισσότερο την έννοια της «ιδιαιτέρης πατρίδας». Εδώ είναι βέβαια εμφανής η αποφυγή ταύτισης με τον ευρύτερο χώρο του γερμανικού κράτους ή έθνους. Στη δεκαετία του '90, τέλος, φαίνεται να καταβάλλεται η προσπάθεια του συγκερασμού του μερικού με το ολικό. Η έννοια της πατρίδας εκφράζει από τη μια μεριά τους συνεκτικούς δεσμούς με την ιδιαίτερη πατρίδα, από την άλλη εκφράζει και μια υπερεθνική σκοπιά, αφού πατρίδα μπορεί να είναι όλη η γη,⁹⁸ θυμίζοντας, θα λέγαμε, την ελληνική φράση: «όπου γης και πατρίς».

Τέλος, αναφορικά με την “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*” έχουν γίνει σημαντικές ερευνητικές προσπάθειες γύρω από την περιοχή του κρατιδίου της Ρηνανίας-Βεστροφάλιας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι υπάρχει ήδη μια Ιστορία Λογοτεχνίας γύρω από την περιοχή του Βούπερταλ (Wuppertal), ενώ μια Ιστορία της Λογοτεχνίας έχει γραφτεί και για τη βόρεια Γερμανία (κρατίδιο Schleswig-Holstein). Επίσης υπάρχουν μελέτες για τη «*Βαυαρική Λογοτεχνία Μπαρόκ*» καθώς και για τη λογοτεχνία της περιοχής

95. Mecklenburg, Norbert: Wieviel Heimat braucht der Mensch? Gedanken über Beziehungen zwischen Literatur und Region. In: Ritter, Alexander (Hrsg.): *Literaturen in der Provinz – Provinzielle Literatur? Schriftsteller einer norddeutschen Region*. Heide in Holstein: Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co. 1991, 11-30.

96. Ό.π., 14.

97. Ritter, Alexander: Germanistik ohne schlechtes Gewissen. Die deutschsprachige Literatur des Auslands und ihre wissenschaftliche Rezeption. In: Ritter, Alexander (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur im Ausland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik: Beiheft 13) 1985, 10-34.

98. Πρβλ. Ritter 1991, 16.

του Ρήνου. Πέρα από τα σύνορα του σύγχρονου γερμανικού κράτους υπάρχουν αρκετές μελέτες για τη γερμανόφωνη λογοτεχνία των μειονοτήτων στη Ρουμανία, στο νότιο Τιρόλο και στην Αλσατία-Λωρραίνη. Επίσης έχει διενεργηθεί συνέδριο για τη λογοτεχνία της Μπουκοβίνα (Bukowina) και ερευνητές εκφράζουν την επιθυμία να διοργανωθούν αντίστοιχα συνέδρια και στη γερμανόφωνη λογοτεχνία της περιοχής της Βαλτικής.⁹⁹

Όπως ήδη ειπώθηκε, η γερμανόφωνη λογοτεχνική παραγωγή εκτός των συνόρων του γερμανικού κράτους θα μπορούσε να ονομαστεί και «λογοτεχνία των παλιννοστούτων». Κάτι τέτοιο όμως θα εξέφραζε μια μάλλον εθνική θεώρηση των πραγμάτων, αφού κριτήριο για τη νοηματοδότηση θα ήταν η επιστροφή αυτών των πληθυσμών στη «μητρόπολη». Εξάλλου ακόμη και σήμερα δεν έχουν παλιννοστήσει όλοι οι γερμανικής καταγωγής συγγραφείς στη Γερμανία, αν και αυτό έχει συμβεί στη συντριπτική τους πλειοψηφία. Αντίθετα ο όρος “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*” εστιάζει απλά σε μια μικρή γεωγραφική κοινότητα. Από την άλλη μεριά, ο τελευταίος όρος καταλήγει να είναι σχεδόν ισοπεδωτικός, αφού δεν διαχωρίζει τη λογοτεχνική παραγωγή εντός της Γερμανίας από αυτήν που παράγεται εκτός Γερμανίας. Πρόκειται όμως εξαιτίας των ιστορικών και οικονομικοπολιτικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής για ουσιαστικής σημασίας διαφορές. Άρα, οι όροι «λογοτεχνία των παλιννοστώντων» και “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*” εμφανίζουν αρκετά κενά στην προσδιοριστική τους λειτουργία.

Κατά καιρούς έχει χρησιμοποιηθεί και ο όρος «λογοτεχνία των πολιτισμικών συνόρων» (*Grenzliteratur* ή *Literatur im Kulturgrenzraum*)¹⁰⁰ που αναφέρεται σε εκείνη τη λογοτεχνία που παράγεται στα σύνορα δύο ή περισσότερων κρατών ή πολιτισμών.¹⁰¹ Δείγματα γραφής αυτής της λογοτεχνίας είναι συχνά μέρος της γενικότερης “*Provinz-*” ή “*Regionalliteratur*”.¹⁰² Εύκολα γίνεται κατανοητό ότι και αυτός ο όρος είναι αρκετά ευρύς και επιδέχεται διευκρινίσεων ανάλογα με τον γεωγραφικό χώρο στον οποίο αναφέρεται, αφού ένας συγκεκριμένος γεωγραφικός χώρος ενδέχεται να εμπερικλείει κάποια μειονότητα και συνεπώς και τη μειονοτική της λογοτεχνία, χωρίς όμως αυτό να είναι και αναγκαία συνθήκη. Κάτι ανάλογο συμβαίνει, για παράδειγμα, με τη γερμανόφωνη λογοτεχνία του νότιου Τιρόλου, αφού πρόκειται για χώρο που είναι πλαισιωμένος από ιταλόφωνο περιβάλλον. Σύμφωνα με την Campanile, πρόκειται για «λογοτεχνία μιας μειονότητας» (*Literatur einer Minderheit*) που βρίσκεται στην περιφέρεια του ιταλικού κράτους.¹⁰³

99. Ό.π., 17.

100. Μετάφραση: Αγλαΐα Μπλιούμη.

101. Golec, Izabella / Namowicz, Tadeusz (Hrsg.): *Literatur im Kulturgrenzraum*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej 1997.

102. Πρβλ. Golec, Izabella / Namowicz, Tadeusz: Vorwort. In: Golec, Izabella / Namowicz, Tadeusz (Hrsg.): *Literatur im Kulturgrenzraum*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej 1997, 7-8.

103. Campanile, Anna: Abwehr und Dialog. Komparatistische Analysen der Literatur zweier Grenzregionen: Südtirol und Tessin. *arcadia* 34, 2 (1999), 334.

Τέλος, υπάρχει ακόμη η λογοτεχνική παραγωγή των Γερμανών μεταναστών του εξωτερικού που κατά κάποιον τρόπο πρόκειται για τη λογοτεχνία του «απόδημου γερμανισμού». Ο όρος *γερμανισμός* (Deutschtum/Volkstum) όμως αποτελεί ιδεολόγημα που καταστρατηγήθηκε από τους ναζί και γι' αυτό για τη μεταπολεμική Γερμανία είναι εντελώς απαγορευτικός. Κατά κανόνα χρησιμοποιείται γι' αυτή τη λογοτεχνική παραγωγή ο όρος «γερμανόφωνη λογοτεχνία του εξωτερικού» (*Deutschsprachige Literatur des Auslands*). Συγκεκριμένα αναφέρεται στη γερμανόφωνη λογοτεχνία της νοτίου Αφρικής, του Καναδά, της Αυστραλίας, του σημερινού Ισραήλ και της Παλαιστίνης,¹⁰⁴ της Βραζιλίας, της Αργεντινής.¹⁰⁵

Οπωσδήποτε ο όρος «γερμανόφωνη λογοτεχνία» δημιουργεί ανάλογα με το εκάστοτε λογοτεχνικό φαινόμενο προβλήματα. Παραδείγματος χάριν, δεν θα αποτελούσε σοβαρή γενίκευση αν με τον ενδεχόμενο όρο «γερμανόφωνη εβραϊκή λογοτεχνία» συμπεριλαμβάναμε τόσο τη λογοτεχνία των Εβραίων του Ισραήλ όσο και τη λογοτεχνία των γερμανόφωνων Εβραίων της διασποράς, που ζουν στο Λονδίνο, στο Παρίσι ή στη Στοκχόλμη; Επιπλέον θα υπήρχε κίνδυνος όλη αυτή η λογοτεχνική γκάμα να περιέλθει στον χώρο της Ιστορίας της γερμανικής λογοτεχνίας, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες παραγωγής κάθε λογοτεχνικού φαινομένου.

Ακριβώς όμως το στοιχείο των ιδιαίτερων συνθηκών συνιστά, σύμφωνα με τον Nieraad, τη «μειονοτική λογοτεχνία» (*Minderheitenliteratur*). Η «μειονοτική λογοτεχνία» μπορεί μν να είναι γραμμένη στα γερμανικά, όμως βρίσκεται σε διαλογική σχέση με την πολιτικοκοινωνική και ιδεολογική πραγματικότητα της χώρας στην οποία παράγεται· θέματα, μοτίβα και λογοτεχνικές παραδόσεις αντλούνται από αυτή την πραγματικότητα.¹⁰⁶ Ως «μειονοτική λογοτεχνία» (*Minderheitenliteratur*) καλείται, σύμφωνα με τον Kreuzer, εκείνη η λογοτεχνία που είναι αποτέλεσμα μεταναστευτικών ομάδων σε ένα αλλόγλωσσο κράτος, στο οποίο επιπλέον υπάρχουν διαφορετικοί μηχανισμοί παραγωγής, πρόσληψης και διακίνησης βιβλίων.¹⁰⁷ Ένας τέτοιος ορισμός όμως και πάλι δεν θα ανταποκρινόταν στη λογοτεχνική παραγωγή γερμανόφωνων συγγραφέων του Ισραήλ, υπό την έννοια ότι η διακίνηση της γερμανόφωνης λογοτεχνίας πραγματοποιείται σχεδόν αποκλειστικά στις χώρες Γερμανία, Αυστρία και Ελβετία. Τέλος,

104. Από το 1933 έως το 1940 ήρθαν στην Παλαιστίνη περίπου 65.000 γερμανόφωνοι Εβραίοι από τη Γερμανία, την Πολωνία, την Αυστρία και την Τσεχοσλοβακία. Πρβλ. Nieraad, Jürgen: *Deutschsprachige Literatur in Israel*. In: Rosenthal, Erwin Theodor (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur des Auslands*. Bern; Frankfurt a. M. u.a.: Lang 1989, 88.

105. Πρβλ. Rosenthal, Erwin Theodor (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur des Auslands*. Bern; Frankfurt a. M. u.a.: Lang 1989. Στον συλλογικό αυτό τόμο υπάρχουν για καθεμία από τις παραπάνω χώρες σχετικές μελέτες από διάφορους ερευνητές. Επιπλέον υπάρχει ένα άρθρο για τη γερμανική λογοτεχνία της Ρουμανίας ("*deutsche Literatur auf dem Gebiet des heutigen Rumänien*"). Ο συγγραφέας Horst Fassel δεν συμφωνεί με τον χαρακτηρισμό «γερμανόφωνη λογοτεχνία του εξωτερικού», 137-170.

106. Πρβλ. Nieraad 1989, 94.

107. Σύμφωνα με τον Kreuzer, Helmut που αναφέρεται από τον Nieraad 1989, 93.

υπάρχει ακόμη ένας πολύ ανοιχτός ορισμός για τη «μειονοτική λογοτεχνία», σύμφωνα με τον οποίο ο όρος περιλαμβάνει τη λογοτεχνική παραγωγή όλων των ειδών σε γερμανική γλώσσα σε ετερόγλωσσο χώρο. Αν και ο όρος ανταποκρίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις που παραθέσαμε, θα λέγαμε ότι τονίζεται το στίγμα της «μειονότητας». Οι Ισραηλίτες συγγραφείς, λ.χ., σε καμία περίπτωση δεν έχουν αναπτύξει εντός των συνόρων του Ισραήλ τη συνείδηση ότι ανήκουν σε μειονότητα, έστω και αν γράφουν στα γερμανικά.¹⁰⁸ Κάτι ανάλογο συμβαίνει με βεβαιότητα και σε συγγραφείς άλλων περιοχών που δεν έχουν αναπτύξει «μειονοτική συνείδηση».

Οι όροι «γερμανική μειονοτική λογοτεχνία» (*deutsche Minderheitenliteratur*) και «γερμανόφωνη λογοτεχνία του εξωτερικού» (*Deutschsprachige Literatur des Auslands*) λειτουργούν κατά τον Ritter σαν τους σκύλους του Παβλόφ, αφού παραπέμπουν αυτομάτως στην άσκηση επεκτατικής πολιτικής μέσω του πολιτισμού από μέρους των εθνικοσοσιαλιστών.¹⁰⁹ Κατά συνέπεια ένας όρος που εστιάζει σε γεωγραφικούς χώρους εκτός των συνόρων του γερμανικού κράτους, φαίνεται ότι στη συνείδηση πολλών Γερμανών ερευνητών είναι μάλλον απαγορευτικός.

Ως ουδέτερος σε σχέση με τους προηγούμενους όρους εμφανίζεται ο όρος «λογοτεχνία των Γερμανών του εξωτερικού» (*auslandsdeutsche Literatur*),¹¹⁰ ο οποίος συλλήβδην εκφράζει τη λογοτεχνική παραγωγή των γερμανόφωνων ως περιχαρακωμένης ομάδας –π.χ., η περίπτωση του ανατολικού Βελγίου– και στην οποία ομάδα αντικατοπτρίζονται οι ιδιόζουσες συνθήκες ύπαρξης μιας γλωσσικής μειονότητας.¹¹¹ Πλάι στους δύο τελευταίους όρους, «γερμανόφωνη λογοτεχνία του εξωτερικού» (*Deutschsprachige Literatur des Auslands*) και «λογοτεχνία των Γερμανών του εξωτερικού» (*auslandsdeutsche Literatur*) που είναι και οι πιο συχνοί, γίνονται από κάποιους μελετητές προτάσεις για τη χρησιμοποίηση συνθετικών όρων, όπως για παράδειγμα «γερμανοκαναδέζικη λογοτεχνία»¹¹² ή «ρουμανογερμανική λογοτεχνία». Βασικό επιχείρημα είναι ότι στη σημερινή εποχή οι συγγραφείς δεν αποτελούν ξεκομμένο κομμάτι της εκάστοτε κοινωνίας στην οποία ζουν, αντίθετα αναπόσπαστο μέρος της. Παρ' όλη την ενσωμάτωση συστατικό στοιχείο των έργων τους είναι μια διάχυτη πολιτική τοποθέτηση, η οποία εκφράζεται αφενός ως προάσπιση ή έστω αναπαράσταση μέσω της λογοτεχνίας

108. Ό.π., 93.

109. Πρβλ. Ritter, Alexander: Germanistik ohne schlechtes Gewissen. Die deutschsprachige Literatur des Auslands und ihre wissenschaftliche Rezeption. In: Ritter, Alexander (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur im Ausland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik: Beiheft 13) 1985, 11.

110. Μετάφραση: Αγλαΐα Μπλιούμη.

111. Leonardy, Ernst: Dichtung und dokumentierte Minderheitenkultur. Die deutschsprachige Literatur im ostbelgischen Raum. In: Ritter, Alexander (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur im Ausland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik: Beiheft 13) 1985, 52.

112. Ritter 1985, 31.

της μειονοτικής εμπειρίας και αφετέρου ως ανοιχτή τοποθέτηση απέναντι στην πλειονότητα.¹¹³

Οπωσδήποτε είναι πολύ δύσκολο να επισημάνουμε σε μια συνοπτική παρουσίαση τις θεματολογικές και γενικά μορφολογικές σταθερές της «λογοτεχνίας των μειονοτήτων», αφού ο τελευταίος όρος χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη κατ' οικονομία, για να δηλώσει ένα ευρύτατο λογοτεχνικό πεδίο που είναι διάσπαρτο σε όλες τις γεωγραφικές ηπείρους και άρα δέχεται επιρροές από διαφορετικά πολιτικά συστήματα και εξαρτάται από διαφορετικές ιστορικοκοινωνικές συνθήκες. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τον Freeman, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, τουλάχιστον για τις γερμανόφωνες ομάδες των Εβραίων, των μεταναστών και των ομοφυλόφιλων (minorities), υπήρχε ένα διακριτό βασικό χαρακτηριστικό: οι γερμανόφωνοι συγγραφείς ζουν και γράφουν υπό τη σκιά του Άουσβιτς και την άνοδο της γερμανικής ακροδεξιάς. Κάτι τέτοιο είναι εμφανέστατο στη λογοτεχνία των Εβραίων, ενώ για τους ομοφυλόφιλους το ροζ τρίγωνο στα στρατόπεδα συγκέντρωσης έχει μετατραπεί σε σύμβολο κοινωνικοπολιτικής χειραφέτησης· επίσης και στα έργα των μεταναστών υπάρχουν αρκετές αναφορές στο Ολοκαύτωμα.¹¹⁴

Ρίχνοντας μια ματιά στην εισαγωγή του συλλογικού τόμου του Rosenthal (1989) που αναφέρεται κυρίως στη λογοτεχνία των απόδημων Γερμανών, βλέπουμε ότι θεματολογικά το κέντρο βάρους της λογοτεχνίας αυτής στο σύνολό της εστιάζεται σε ζητήματα πατρίδας και ταυτότητας.¹¹⁵ Ενδεικτικά ως προς τη λογοτεχνία της γερμανικής μειονότητας στη Βραζιλία κυριαρχούν θέματα και μοτίβα, όπως η φύση, η αγάπη, ο νόστος, η θρησκεία, οι ηθικές αξίες κ.λπ, δηλαδή μοτίβα που εκφράζουν γενικά μια αντίθεση στις εξελίξεις της νεωτερικότητας. Αντίθετα όμως με άλλες λογοτεχνίες της περιφέρειας, όπως π.χ. η μεταναστευτική λογοτεχνία, η λογοτεχνία των αποδήμων Γερμανών στη Βραζιλία δεν προβαίνει στην κοινωνική κριτική μέσω της λογοτεχνίας.¹¹⁶ Από την άλλη μεριά και σε συμφωνία με τη μεταναστευτική λογοτεχνία, είναι βασικό θέμα αυτής της λογοτεχνίας το δίπολο «ταυτότητα-ετερότητα» και η προσπάθεια διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας σε ένα αλλότριο περιβάλλον. Ενδεικτικά ο τελευταίος στίχος ενός ποιήματος του Carlos Hunsch με τίτλο: "Nachtgedanken eines Heimatlosen" (Νυχτερινές σκέψεις ενός απατρίδη) αναφέρει: „*Ein Wanderer, der sich selbst verloren ging*“ / «*Ένας ταξιδευτής, που χάθηκε ο ίδιος*».¹¹⁷

113. Πρβλ. Nielsen, Erika: Historische Bedingungen und regionale Kultur. Anmerkungen zum Standort der gegenwärtigen rumäniendeutschen Literatur. In: Ritter, Alexander (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur im Ausland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik: Beiheft 13) 1985, 158.

114. Πρβλ. Freeman 1996, 274.

115. Rosenthal 1989, 9.

116. Πρβλ. Fleischer, Marion: Die deutschbrasilianische Literatur. In: Rosenthal, Erwin, Theodor (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur des Auslands*. Bern; Frankfurt a. M.: Lang 1989, 110.

117. Βλ. Fleischer, ό.π., 114. Η ελληνική μετάφραση έγινε από εμένα.

Όμοια και στη γερμανόφωνη λογοτεχνία της νοτίου Αφρικής το αντινομικό σχήμα: «περιφέρεια – κέντρο», καθώς και οι προσπάθειες υπέρβασής του κυριαρχούν στα λογοτεχνικά έργα.¹¹⁸ Οι προσπάθειες αυτές φαίνονται, τέλος, ακόμη περισσότερο στη γερμανόφωνη λογοτεχνία της Αυστραλίας, όπου συχνά οι λογοτέχνες πραγματεύονται τη δυναμική αλληλεπίδραση των μειονοτήτων με τη νέα τους πατρίδα.¹¹⁹

Διαπιστώνουμε ότι εκείνο το θεματικό στοιχείο που αποτελεί σήμα κατατεθέν για τις «λογοτεχνίες των μειονοτήτων» είναι η αντιπαράθεση αλλά και η «συμφιλίωση» με την πλειονότητα, εντέλει η λογοτεχνική αναπαράσταση του Ξένου και του Οικείου.

Από την κατάδειξη των μέχρι τούδε ορολογικών αναζητήσεων αυτού του κεφαλαίου συνάγουμε δύο βασικά συμπεράσματα: Η λογοτεχνία –ειδικά αυτή που παράγεται από τις πρώην γερμανικές περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης– είναι ιστορικά και ιδεολογικά τόσο επιφορτισμένη, ώστε ακόμη και η επιστημονική ενασχόληση προσπαθεί με χειρουργική ακρίβεια να αποφύγει τον σκόπελο των ιδεολογικών συνειρμών. Σε επίπεδο μεταθεωρίας είναι πασιφανής η προσπάθεια αποφυγής της σχεδόν συνειρμικής σύνδεσης με το παρελθόν. Επιπλέον, θα λέγαμε ότι διακρίνεται η προσπάθεια των ερευνητών να δικαιολογήσουν την ενασχόλησή τους με τη «λογοτεχνία ή λογοτεχνίες» των μειονοτήτων, ώστε να μην κατηγορηθούν για εθνο-συντηρητική τοποθέτηση. Το τελευταίο είναι εμφανές τόσο από προσπάθειες να απεγκλωβίσουν ιδεολογικά ορισμένες έννοιες, όπως π.χ. πατρίδα, γερμανικές μειονότητες, κ.λπ., όσο και από τον σχεδόν απολογητικό τίτλο κάποιων επιστημονικών άρθρων, λ.χ., του Ritter «Γερμανική Φιλολογία χωρίς ενοχές» (*Germanistik ohne schlechtes Gewissen*)¹²⁰ ή του Mecklenburg «Πόση πατρίδα χρειάζεται ο άνθρωπος; Σκέψεις γύρω από τη σχέση ανάμεσα σε λογοτεχνία και γεωγραφικό τόπο».¹²¹

Το δεύτερο βασικό συμπέρασμα που συνάγουμε είναι ότι η εν λόγω λογοτεχνία χαρακτηρίζεται από τρία βασικά στοιχεία: α) τη γλώσσα των έργων, β) τη βιογραφία των λογοτεχνών και γ) τη θεματολογία. Θα λέγαμε μάλιστα ότι η βιογραφία αποκτά μάλλον μεγάλο βάρος, μιας και ο γεωγραφικός χώρος στον οποίο παράγεται η λογοτεχνία είναι το κατ' εξοχήν διακριτό της στοιχείο. Η θεματολογία εξαιτίας του εύρους της λογοτεχνικής παραγωγής, όπως προαναφέραμε, είναι αρκετά δύσκολο να περιγραφεί, ενώ το στοιχείο της γλώσσας απ' ό,τι φαίνεται τείνει να καθιερωθεί στους ορολογικούς προσδιορισμούς, έστω και αν δεν είναι εντελώς απαλλαγμένο από τους αρνητικούς συνειρμούς του παρελθόντος, π.χ., «γερμανόφωνη λογοτεχνία του εξωτερικού» (*Deutschsprachige Literatur des Auslands*) και «λογοτεχνία των Γερμανών του

118. Πρβλ. Nethersole, Reingard: Die deutschsprachige Literatur im südlichen Afrika. In: Rosenthal, Erwin, Theodor (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur des Auslands*. Bern; Frankfurt a. M.: Lang 1989, 32.

119. Πρβλ. Bodi, Leslie: Zur Frage der deutschsprachigen Literatur in Australien. In: Rosenthal, Erwin, Theodor (Hrsg.): *Deutschsprachige Literatur des Auslands*. Bern; Frankfurt a. M.: Lang 1989, 68. 120. Ritter 1985.

121. Mecklenburg 1991.